

OSMANLI AYDINLARININ KALEMİYLE TÜRK KADINI VE TÜRKİYE'DE KADIN HAKLARININ GELİŞMESİ

Arş. Gör. Selâmi KILIÇ

a) Eski Türklerde Kadın:

Eski Türklerde evin sahibi kadındı. Kadına saygı duymak gerekti. Nitekim en eski Uygur şiirleri, "ayıpsız kadına, erkeğin boyun eğmesi gerek" diyorlardı. Türklerde en değerli konu, ev ve kadındır. İyi kadın, "evin dayanağıdır". Kadın yalnızca evde değil; dışarıda da kocasının, bir yardımcısı olmalıydı. Gerekirse savaşta da kocasının yanında savaşmalıydı. Çin kaynaklarından tutunuz da, Arap tarihlerine, Rubruk ve Carpini gibi gezginlerin kitaplarına kadar bütün kaynaklar, hep Türk kadınlarının bu eşlik ve fedakârlıklarıyla doludur. Yalnız Türklerde değil; bütün insanlıkta herkes, parası ve gücü olanlar, elbetteki birkaç kadın alabilirlerdi. Ancak Türklerde ilk kadın, evde "Başkadın" idi. Bütün Türklerde ve Türk tarihinde bu böyledir. Osmanlıların "altı" ve Kırgız Türklerinin de "Bayıç" dedikleri başkadından sonra gelenler ise, "kuma" veya "ortak" adını alırlardı. Miras hakları da değişik olurdu. Dede Korkut'da, "Başım tahtı, evim-bahtı, kadınınım direğim, dölüğüm" diye anılan kadınlar, herhalde evde ya başkadın veya hut da tek kadınlar olmalı idiler (1).

Hükümdar törenle ünvanını alırken, zevcesinin-veya hâtun olmak için saraya gelen gelinin-törenle aldığı "katun" (hatûn) ünvanı da Hunlardan beri Türklerce tanınmakta idi. Türk devletlerinde hâtunlar söz (hâunluk hukuku) sahibi idiler. Aralarında, devlet siyâsetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar ve nâip olarak devleti idare edenler vardı (2). 585 ve 726 yıllarında Çin elçilerinin kabulünde Gök-Türk hâtunları hazır bulunmuşlardır. Ayrıca sarayları ve "buynuk" ları bulunan hâtunlar umûmiyetle devlet meclislerine katılırlar, bazan elçileri ayrıca kabul ederlerdi. Hâtunların gelecek hâkanların anneleri olmaları sebebiyle ilk zevce ve âsil (yani Türk) olmalarına dikkat edilirdi. Prenses sözünün Türkçe karşılığı eşi (veya esi) idi (3).

x Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü.

(1) Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Genişletilmiş İkinci Baskı , Kömen Yayınları, Ankara, 1979, s. 172-173.

(2) Sabar hükümdarı Balak'tan sonra yerine geçtiği anlaşılan dul hâtunu Bo(g)arık; savaşçılığı, idareciliği ve güzelliği ile meşhur bir Türk kraliçesi, idi ve "100 bin" kişilik Sabar ordusuna kumanda ediyordu. Bizans İmparatoru Justinianos I zengin hediyeler karşılığında Boğarık ile anlaşmayı tercih etti. (Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1983, s. 150).

(3) Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, s. 257-258

b) Osmanlı Toplum Hayatında Kadın:

Eski Türklerde aileye ve dolayısı ile ailenin dayanağı olan kadına büyük önem verilmiştir. Fakat zamanla Türkler, bu eski ahiâkı kaybetmişlerdir. İran ve Yunan Medeniyetlerinin tesiri ile, kadınlar esârete düşmüşler, hukukî bakımdan çok aşağı derecelere inmişlerdir. Selçuklular'da ve diğer Müslüman Türk devletlerinde hatta Osmanlı Devleti'nde hanedândan olan Türk kadınları adına türbelerin, medreselerin, hastanelerin yapıldığını ve Türk-İslâm Medeniyeti şaheserlerinin ortaya çıkmasında Türk kadınının büyük rolünün bulunduğunu kaynaklardan tesbit etmemiz mümkündür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, çeşitli medeniyetlerin olumsuz tesirleriyle kadın Türk toplum hayatındaki yerini ve önemini kaybettiği, gibi, hukukî bakımdan da erkeğe nazaran âdeta esir durumuna düşmüş, tüm hak ve hürriyetlerini kaybetmiştir.

"Teokratik bir devlet sistemine göre idare edilen Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının sosyal durumunda eski Türk törelerine göre, gerilemeler kaydedilmiştir. Çünkü, bu devlet idaresinde İran ve Bizans'ın etkileri olmuştur. Osmanlıların ilk devirlerinde büyük şehirlerde, medreseler ve tarikatlerin tesiriyle nisbeten kadına da dinî inanışlara göre sosyal hayatta bir yer tanınmış ise de, bu hal gitgide kaybolmuş, harem ve çok kadınla evlilik, poligami belirli bir sosyal sınıf içerisinde yayılmış ve âdet haline gelmiştir. Ancak İslâmiyet çok kadınla evliliğe eşler arasında adâleti ve müsavâtı şart koşarak dört kadın almağa kadar izin veriyordu. Fakat eşler arasında adâletin uygulanması güç olduğu için, bu kural belki sadece gelirlî ve sınırlanmış bir zümre içinde olabiliyordu.

"Osmanlı devrinde İslâm hukukuna göre evlenme, çocuklar ve miras meseleleri şu suretle düzenlenmiştir: Evlenmede kızın eşini görerek seçme durumu yoktur. Evlenecek olan kız ve erkeğin ana ve babası veyahut âile büyükleri buna karar verirler. İslâm hukukuna göre evlenme bazı kaidelere bağlıdır. Bu sadece iki kadın veya bir erkek tanık yanında her iki tarafın isteği ile olurdu. İmam tarafından bunun yapılması Müslümanlığın bir kaidesi değil, bir geleneği olmuştur. Fakat kadın bu evlenme töreninde eşi olacak kimseye dahi görünmeden bir kapı arkasından sorulan soruya "evet" diyerek cevap vermek durumunda idi. Bu olayın resmi bir kişi yanında yapılması gerekli değildir. Ayrılma meselesi ise, tamamen kocaya mutlak olarak tanınmıştı. "Boşadım" demek sözle, yazı ile kadının nikâhının bozulmasına yeterli sayılırdı. Kadınla ilgisi olmayan meselelerde dahi erkek kadının boş düşeceğine yemin ederse, hiçbir şeyden haberi olmayan kadın ayrılmış olurdu. Boşanma meselesi erkeğin vicdanına kalmıştı, kadın için hiçbir hukukî garantisi yoktur. Osmanlı âilesi erkeğin disiplin ve otoritesi altında yaşamaya zorunludur. Ancak bu otoritenin yanında evin iç idaresi kadına aittir. Miras meselelerinde kadın daima erkekten daha az bir hisseyi alırdı. Koca öldüğü vakit, çocuğu varsa sekizde bir, çocuğu yoksa dörtte birini aksi olduğu vakit koca, çocuğu varsa mirasın dörtte birini, yoksa yarısını alırdı. Çocuklardan oğullar ikişer, kızlar ise birer hisseye sahip olurdu. Tanıklık meselesinde de iki kadın, bir erkek yerine geçiyordu. (4)

(4) Prof. Dr. A. Afetinan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, s. 59-60,

Tüm bu esaslara göre, Osmanlı toplum yapısında kadına yer yoktur. Bütün hak ve hürriyetler erkeğe tanınmıştır. Kadın için hiçbir hukukî garanti olmadığı gibi, kadının meslek sahibi olması ve memurluk yapması da yasaktır. Osmanlı idaresi altında Türk kadını âdeta esâret zincirleriyle bağlıdır ve eskiden sahip olduğu tüm haklarını kaybetmiştir.

c) Millî Mücadele'de Türk Kadını:

Eski Türklerde kadın, yalnız evde değil dışarıda da erkeğinin yardımcısıdır ve gerekirse onunla birlikte savaşa da katılmaktadır. Tarih, Türk kadınının bu eşsiz fedakârlık örnekleriyle doludur. Türk kadını sadece Orta Asya'da Talas nehri boylarında ve 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Aziziye Tabyalarında değil, Türkün kutsal davasında Kurtuluş Savaşında da Türk kadını, millet bütünlüğü içinde üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmiş, Türk Milleti'nin istiklâline kavuşmasında önemli roller oynamıştır.

Türk kadını sadece hayır derneklerinde ve Kızılay örgütünde, cephe gerisinde sağlık hizmetlerinde çalışarak değil, aynı zamanda Türk'ün haklı davasını dünya kamuoyuna duyura bilmek için mitinglerin düzenlenmesinde, çeşitli derneklerin kuruluşunda, mühim görevler üstlenmiş ve tüm bu hizmetleriyle Türk Milleti'ne büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. Gerek işgal kuvvetlerinin müsaadeciyle, yerli azınlıkların İstanbul'da yapmış oldukları törenler, gerekse İzmir'in işgal edilmesi üzerine, hem Türklük aleyhine düzenlenen bu hareketleri hem de bu haksız işgali protesto etmek için hemen hemen memleketin her bölgesinde Türk kadınlarının da katıldığı büyük protesto gösterileri ve mitingleri düzenlemiştir.

"Türk kadınlarının Millî Mücadele'ye büyük karalılıkla katılımını gösteren en önemli olay, merkezi Sivas'da olmak üzere "Anadolu Kadınları Müdâfaa-ı Vatan Cemiyeti'nin kuruluşudur. Bu cemiyet Sivas Valisi Reşid Paşa'nın eşi Melek Reşid Hanım ve arkadaşları tarafından Sivas'da kurulmuş, kısa sürede Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde merkeze bağlı birçok şubeleri açılmıştır. Düşman işgallerini büyük bir hassasiyet ve dikkatle izleyerek İtilâf Devletleri ve İstanbul Hükûmetine karşı zaman zaman protestonâmeler yayınlayan, millî orduya para ve mal yardımı kampanyaları açan, Millî Mücadele için Anadolu'ya geçenlere kullama mesajları gönderen bu cemiyet Kurtuluş Savaşı boyunca Türk kadınlığının ifihar edeceği büyük hizmetler görmüştür. Bu cemiyet hizmetleri esnâsında daimi surette Hey'et-i Temsiliye ve Ankara Hükûmeti ile ilişkilerini sürdürmüş, ve Mustafa Kemal'in büyük takdîrini kazanmıştır." (5)

Türk kadınının Millî Mücadele esnasındaki çalışmaları, sadece miting meydanlarındaki coşkulu sözleriyle ve Anadolu Kadınları Müdâfaa-ı Vatan Cemiyeti'nin faaliyetleriyle sınırlı kalmamıştır. Her zaman olduğu gibi, vatanın savunması sözkonusu olduğunda, Türk Milleti'nin yediden yetmişe her ferdi, millî birlik ve beraberlik ruhu içinde elinden gelen tüm fedakârlıkları göstermiştir. Bu fedakârlık örneklerini Türk tarihi

(5) Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdâfaa-ı Vatan Cemiyeti, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 1.

nin her sayfasında bulmamız mümkündür. Nasıl ki mehmetçik üstün düşman kuvvetleri karşısında vatanın şanlı savunucusu olmuşsa, ordunun silahlarını sırtında ve kağnısında taşıyan Türk köylü kadını da bağımsızlık savaşının bir sembolü olmuştur.

d) Osmanlı Aydınlarının Kalemile Türk Kadını:

Türk toplum yapısını içten içe kemiren ve onun gelişmesini engelleyen sosyal meseleler Osmanlı aydınları tarafından kaleme alınan eserlerde dile getirilmiştir. Türk toplumunda yer alan birçok sosyal problemin yanında, "kadın ve âile" meselesi de özellikle 2. Meşrutiyet'in ilânından sonra çeşitli yönleriyle ele alınmış ve konuya gereken önem verilmiştir. Bu eserlerde, Türk toplumunu ve onun temelini teşkil eden âile içinde kadının yeri ve önemi nedir, ne olmalıdır, kıyafeti nasıl olmalıdır, kadın ev dışında çalışmalı mıdır, eskiden sahip olduğu hak ve hürriyetlerine nasıl kavuşturulabilir? gibi sorulara cevap arandığı görülür.

Osmanlı aydınları, özellikle 2. Meşrutiyet devri fikir adamları bu suallere cevap ararken, kaleme aldıkları yazılarıyla konu hakkındaki düşüncelerini ifade etmişler ve toplumun bu çok önemli probleminin halledilmesini arzulamışlardır. Nitekim, konu üzerinde düşünen ve Türk Milleti'nin ilerlemesini engelleyen bu sosyal mesele için çözüme kavuşturulması için çareler arayan Kılıçzâde Hakkı Bey, "İtikadât-ı Batılâya İlân-ı Harp" adlı eserinde: "Softalık kadınlığın terakkisine düşmandır. Kadınlar okuyup yazamaz; kadınlar serbest olamaz; kadınların namaz için lâzım gelen sureleri bellemesi kâfîdir. Cemiyet-i beşeriyenin en mühim uzvu, binâ-yı milletin temel taşı, insanlığın mürebbi-i evveli kadın olduğunu softa aslâ düşünmez. Binaenaleyh kadınlar için terakki denilen şey onun nazarında bid'attır, haramdır!" (6) diyerek softaların, Türk toplumunun bu sosyal meselesi hakkındaki düşüncelerini ifade etmektedir. Hakkı bey, yukarıdaki görüşlerin tutarsızlığına, yanlış olduğuna işaret etmektedir. Bu fikirde olanların hiçbir zaman kendilerine taraftar bulamayacaklarını söyleyen yazar, kendi duygu ve düşüncelerini de şu şekilde dile getirmektedir:

"Kadınlar nazarımızda muhteremdir, mukaddesdir, mübecceldir. Kadınsız bir millet millet olamaz. Bir milleti ikame ve idâme edecek en birinci vasıta kadınlardır. Binaenaleyh kadınları vazifelerini ifâ edecek surette yetiştirmek arzusundayız. Dinimiz, kadınları, taallüm hususunda, erkeklerden asla tefrik etmemiştir. Bunları ayıranlar softalardır.

"Kadınlarımızın tahsil ve terbiyeleri ve binnetice iyi bir âile teşkil edebilmeleri için kendilerine derece derece serbesti vermek isteriz. Onlar, biz istemeyiz deseler de yine vereceğiz. Çünkü hayatları yalnız kendilerine ait değildir. Bundan maksadımız kendilerini balolara, eğlencelere, birahanelere, kumarhanelere götürmek değildir. Görüclülikle âile teşkil edilemez. İşte bundandır ki, Müslümanlarda âile yoktur denilebilir. Âile olmadığı için cem'iyet ve cem'iyet olmadığı için fazilet ve hasletimiz inkişâf edememiştir. İzdivâc

(6) Kılıçzâde Hakkı, İtikadât-ı Batılâya İlân-ı Harp, Matbaa-ı Şems, 2. Baskı, İstanbul, 1332 (1916), s. 8-9.

bir şirket-i mukaddesdir. Bunun şerikleri, diğer mesâlih şeriklerinden daha ziyâde birbirini tanımaya mecburdurlar. Benim şerike-i hayatımı anam yahut bacım bulamaz. Onu ancak ben bulabilirim. Buda şer'an câizdir ve mendûbtur. Aksi halde şirketin kariben fesolunacağı aşikârdır.

"Bunlarla beraber istiyoruz ki, kadınlarımızda hakk-ı hayat ve hakk-ı teneffüslerini istu'mâl etsinler bir mezbeleyle atılmış süprünlü yığını gibi dere ve deniz kenarlarında pis mahallerde, topraklar üzerinde sürünmesinler. Onların da gidecek, gezecek, görecek eğlenecek, izzet-i nefislerini, vakar ve haysiyetlerini arttıracak mahalleri olsun. Çocuklarımıza gösterebilmek için evvelâ kendileri görsünler; hissettirmek için hissetsinler. Cedlerimiz gibi kürek çeksinler, aya binsinler; hazerde ve seferde ordu ve donanmamızı teşvik ve teşci etsinler. Sâir milletlerdeki kadınların rolü gibi rolleri olsun; yaşasınlar ve yaşatsınlar." (7)

Türk Kadınına serbesti verilmesini, eski hak ve hürriyetlerine kavuşturulmasını isteyenlerden biri de Celâl Nuri Bey'dir. Celâl Nuri gerek "Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye" gerekse "Kadınlarımız" isimli eserlerinde; Türk Milleti'nin bu çok önemli sosyal meselesi hakkındaki düşüncelerini açıklarken, kadın haklarının âdetata bir numaralı savunucusu olmuştur. Yazar, "Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye" sinde, Osmanlı Devleti'nin çöküş sebeplerini incelerken, bu çöküşte sosyal içerikli problemlerin devleti nasıl bir yıkılışa sürüklediğini de gözler önüne sermektedir. Celâl Nuri bu eserinde: Şu ilerleme çağına da bile dünyanın her tarafında kadın ile erkek arasında bir eşitsizliğin olduğunu ve kadınların en yüksek seviyeye ulaşmış bulunduğu İskandinavya'da dahi bu eşitsizliğin gözlemlenebileceğine (8) işaret ettikten sonra Türk ve Müslüman kadınları meselesi hakkında da aşağıdaki ifadelerle yer vermektedir:

"Beşerin her iki nısfı aynı keffe-i müsâvâta çalışacak ve bunun neticesi olmak üzere hayat-ı âile tebeddül edcek ve şimdiki münâsebet-i cinsiyeye daha ma'kûl bir tarz alacak olursa hakikaten âlemde büyük bir hatve-i terakki atılmış olacaktır. Garp, asırlardan beri bu gaye-i emele doğru gidiyor. Halbuki bizde kadınlar başka, erkekler başka bir âlem teşkil eder; biri diğerini tanımaz; biri diğeri ile münâsebette değildir. Bu tezâd-ı azîm, elhakk, tedenniyât-ı Osmaniye'nin ehemmi-i sâikidir. Kadınlar gayr-ı tabii bir hayata mahkûmdurlar. Bizde nisvân el-hâletü-hâzihi büyük bir buhran geçirmektedir. Binaenaleyh şimdiki usûlümüzün muhâfazası hem tehlikeli, hem yersizdir. Eğer bunda inâd edecek olursak -açık söyleyeyim- cem'iyetimiz âdetata "kangren" olur. Bu mahbûs hayatı, hayat değildir. Şunu da söyleyelim ki, bu ne de'b-i kadîm-i İslâma muvafıktır. Ne de âdât-ı sâlife-i etrâka!

(7) Kılıçzâde Hakkı, İtkadât-ı Batılâya..., s. 13-15

(8) "İskandinav ülkelerindeki sosyal yapı ve oradaki kadınların bu sosyal yapı içindeki yerleri ile ilgili olarak Celâl Nuri'nin "Şimal Hatıraları" adlı eserinde oldukça geniş bilgi mevcuttur. Celâl Nuri (İleri), Kutup Musâhabeleri, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, H. 1331/1912, 192+8 s."

"Böyle ileri bir zamanda kurûn-ı mütekadîme örf ve âdâtının muhâfazası kabil olmayacağından, cem'iyetümüz içten içe tefessüh edecektir veya etmektedir. Kadın şimdi içinde kıvrıldığı Kuyûd-ı tazyikiye ile ne validelik, ne mürebbilik, ne de zevcelik, refik-i hayatlık vazifesini ifâ edebilir. Türk kadınları cem'iyet-i beşeriyenin a'zâ-ı mahcûresidir. Kadının iştirakı olmadan bir cem'iyet ilerleyemez. Kadınsız bir cem'iyet dilsiz bir adama benzer. Kadınları ta'limden, taalümden, mesâî -i muhtelifeye iştiraktan, terakkiyât ve tekâmülâta karışmaktan men'edecek ne naklî, ne akli bir delilimiz yoktur. Yavaş yavaş bu örfi kurûn-ı vustâilikten çıkmak, gürtlütsüz, paturtsuz, rezâletsiz çıkmak çarelerini düşünmez ve bulmazsak, biz Türkler ve Müslümanlar cem'iyetce muzmahill oluruz. Avrupa'nın o ağza alınmaz Rezâili bize nüfûz eder ve kadınlarımız hüviyetlerini, şahsiyetlerini gaibeder.

"Rusya'da Müslüman kadınlar tesettür bilmedikleri halde, hiç şüphesiz, bizim kadınlarımızdan ileridirler. Diyebilirim ki en müterakki Müslüman kadınları Rusya'dadır... İbtidâî bir cem'iyet olmaktan artık vazgeçmeliyiz. Erkeklerimiz ne kadar tekâmül ederlerse etsinler kadınlarımız da onlarla mütevâziyen ilerleyemezlerse iş yarıda kalır; tamamen temeddün edemeyiz. Dünyada erkeklerin terakki edipde kadınların hâl-i tedennîde kaldığı bir millet yoktur. Kadın başka, erkek başka, bir millet olamaz. Bir milletin nısf-ı müzekkeri, nısf-ı müennesinden müstakill yaşayamaz. Kadın erkeği, erkek kadını ikmâl ve itmâm eder. Kırk elli odalı kâşâneler, lâ-yuadd zevceler ve cariye-ler modası artık geçmiştir. Bu asırda siyasette olmadığı gibi, muâşeretde de istibdâd kabil değildir. Her yerde kadınların seviyesi is'âd edildiği halde biz, bizinkilerin seviyesini olduğu gibi ibka' edemeyiz. Edecek olursak netice itibâriyle vahim bir ihtulâle meydan vermiş oluruz. Nitekim bu ihtulâl-i içitimaî bizde olanca dehşetle başlamıştır.

"Bugün ahvâl ve âdâtımıza külliyan bi-gâne bir Amerikalı veya bir Avusturyalı mütefekkir İstanbul'a gelip, bizim kadınlarımızın ahvâlini bir tedkik edecek olursa ye's ve taaccüb içinde kalır. Bazı cem'iyât-ı mütedeniye istisnâ edilmek şartıyla bu adam Avrupa ve Asya'nın mültekasında böyle geri bir hey'et bulunacağına bir türlü kani'olamaz. Maa-t-teessüf bu geri hey'et işte biziz. Şark meselesinin en mühim müvellidi -emin olunuz- bir kadın meselesidir. İ'tikadın zebun ve mahkûmu olmayalım! Uzun bir mâzî bizi aldatmasın. Kendimizi toplayalım ve usûllerimizin ne kadar ibtidâî "kurûn-ı vustâî" olduklarını görelim. Maârif-i nisâiyeye son derece ehemmiyet verelim. Kadınların seviye-i ma'nevîyesinin yükseltilmesi suretiyle onların tahliyesine çalışalım. Kadınlar ancak ma'nevi seviyelerinin terfii ile kurtulabilirler; Yoksa, bugün kadınları serbest bırakırsak, behemehâl bir aksülamel hâsil olur. Terakki yerine tedennî gelir. Yapılması gayet güç olan bu programı herhalde tanzim edip, ona göre kadınlarımızın terakkisini, istihlâsını idare etmeliyiz." (9)

(9) Celâl Nuri (İleri), Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye, Yeni Osmanlı Matbaası, 2. Baskı, İstanbul, 1331, (1915), (Kadın Meselesi Kısmı), s. 248-256.

Celâl Nuri, "Kadınlarımız" adlı diğer kitabında (10) da hemen hemen aynı konulara temas etmektedir (11). Yazar, şeriatın kadını eğitim ve öğretimden, muhtelif meselelere iştiraktan men'etmediğini Avrupa'da, bazı yerlerde, kadınların henüz yeni vekâlet edebildiklerini, halbuki şeriatçe, kadının vekâletinin câiz olduğunu ve kadının mahkemede hakkını savunabileceğini söylemekte ve bugün Türkiye'de kadının içinde bulunduğu bu durumun şeriate dolayısı ile İslâmiyete aykırı olduğunu belirtmektedir (12). İslâmiyete baktığımız zaman, toplumsal meselelere de ışık tutan bu dinin kadını her türlü hukuktan faydalandırıldığını, her işte kadın ve erkeği eşit tuttuğunu görürüz diyen Celâl Nuri, devamla şunları yazmaktadır:

"Bütün hukuk ve vezâifte kadın erkek müsâvidir. Kadınlar için başka, erkekler için başka, hukuk, vezâif, tekâlif, ibâdât yoktur. Bir erkek her ne yapabilirse bir kadın da aynıyle o işi yapabilir. Avrupa'nın bazı memâlikinde müsâvât gayesine doğru bir tekâmül oluyor. Halbuki daha nakıs olan bu tekâmülün intaç ettiği müsâdâtdan çoğunu Şeriat-ı Ahmedîye bundan onüç asır evvel taktir etmiştir. Nazar-ı şer'ide kadın ticaret eder, mahkemede, mecliste hukukunu müdâfaa eder, vergi verir. Zevci aleyhine bile ikame-i dâ'vâ eder. Her nevî sa'y ve âmel meşrû, her nevî san'at, ziraat kendisi için mübâh ve hatta mendûbdur.

"Hiçbir nass kadınları hukuk-ı tâbîyye, mülkiye, medeniye ve hatta siyâsiyeden mahrum etmez. Nisvânın terakki ve tekâmülüne en müsâid kanun, elhakk, fıkıh-ı İslâmdir. İslâmiyet kadının malını ve netice-i sa'y' ve âmeli olan parasını himâye eder. Buna zevcinin bile müdahalesini kabul etmez. Avrupa'da meydan-ı rekabette kadın, erkek müsâvi değildir. Her işi kadın göremez. Kadın erkek kadar çalıştığı halde onun kadar sa'yinden müstefid olamaz. Lehülhamd İslâmiyet 'de böyle memnûiyetler, mahzurlar, tazyikler, müsâvâtsizlik yoktur. Muâmelâta erkek ne ise, kadın da odur. Maa-t-teessif kadınların ahvâlini felce uğratan İslâmiyet değil, i'tiyâdâtur." (13)

Celâl Nuri, eserinin diğer sayfalarında, "Kadın ve Cem'iyet-Kadın ve İktisâd" başlığı altında da aşağıdaki görüşlerine yer vermektedir:

"Kadına vazifelerini yapturmamak, hukukundan istifâde ettirmemek, eski esircilere şâyân bir zulüm ve istibdâtdur. Yavaş yavaş bu esâret tahaffûf ediyor. Kadın hukukunu talep ediyor ve kısmen istihsâl de etmiştir. Nazariyât itibâriyle, şer'an ve kanunen

(10) "Ordudan ve donanmadan evvel kadınların ıslahını düşünmek gerektiğini" söyleyen Celâl Nuri'nin "Kadınlarımız" eseri münâsebetiyle Tahsin Nahid'in İçtihad dergisinde yayınlanan çok güzel bir değerlendirmesi mevcuttur. (Tahsin Nahid, "Kadınlarımız" (Celâl Nuri Bey'in "Kadınlarımız" Eseri Münâsebetiyle), İçtihad, No: 70, 4 Temmuz 1329 (1913), s. 1534-1538).

(11) "Celâl Nuri'nin "Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye" sinde yer alan "Kadın Meselesi" ve "Maîşet ve Muâşeret" bölümlerindeki ifadeler yazarın diğer bir kitabında "Kadınlarımız" adlı eserinde etraflıca anlatılmıştır." (Celâl Nuri (İleri), Tarih-i Tedenniyât-ı Osmaniye ve Mukadderât-ı Tarihiye, s. 248).

(12) Celâl Nuri (İleri), Kadınlarımız, Matbaa-ı İçühâd, İstanbul, H. 1331 (1912), s. 168.

(13) Celâl Nuri (İleri), Kadınlarımız, s. 158-162.

Müslüman kadının hukuku mahfuzdur. Fakat örfen bizde kadın Avrupa'dan daha aşağı bir mevki'de bulunduruluyor. İslâmiyet kadına her türlü hukuku vermiştir. Hiçbir hak yoktur ki kadına verilmemiş olsun. Bugünkü cem'iyetin ihtiyâcâtını, bugünkü cihan-ı iktisâdiyenin levâzım ve havâicini İslâmiyet bin küsur sene evvel derk ve takdir etmiştir. İslâmiyet'de kadın cem'iyete dahil ve kadın çalışmak selâhiyetini hâizdir. Halbuki bugün İslâm sıfaını iktisâb eden akvâmın bir kısmı kadına cem'iyette bir mevki-i mahsus vermiyor. Ulemâımızın bir kısmı -diyorum, hakikleri demiyorum- ise bu istibdad-ı örfiyeye şekl-i dîni vermişlerdir. Mezhebimce İslâma bundan büyük fenalık olmaz. Ümit ve arzu ediyorum ki, gerçek din adamlarımız bu cereyân-ı efkârda önayak olurlar ve bu sayede kadınlık âleminde bir terakki yaparız.

"Zaman kadına hakkını, mevkiini, iâde edecektir. Bu mukadderdir. Kadınlarımızda büyük bir kabiliyet görüyorum. Muntazam bir tahsil görmedikleri halde, aralarında medâr-ı iftihârımız olacak şâireler, edîbeler, mütefekkereleler çıkıyor. Ya tahsil tensik edilse, millet birazda kadınlar için çalışsa, içimizde ne büyük kadınlar, ne şöhretli edîbeler, ne müşfik valideler, ne hayırlı mürebbiyeler çıkar.... Elimizdeki ma'denden istifade etmek yolunu bilmiyoruz." (14)

Kılıçzâde Hakkı Bey, yukarıda bahsettiğimiz "İtkadât-ı Batılâya İlân-ı Harp" adlı kitabının 83. sayfasında yeralan "Kadınlar ve Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri" başlığı altında, kadınlar ve ilkokul muallim veya muallimelerinin bir millete yeniden hayat verecek iki kutsal güç olduğunu ve bu iki kuvvetin dikkatli terbiyesinden geçilmedikçe hiçbir milletin milli varlığını koruyamayacağını yazmaktadır. Yazar, vatan ve milletin ne demek olduğunu zaten tanımış genç bir valde ile yine aynı kıymetlere sahip genç bir ilkokul muallim veya muallimesi kadar milleti aydınlatacak diğer iki ilâhî nûrun mevcut bulunmadığını ifade ettikten sonra, bizim bu iki kuvveti hor gördüğümüzü ve bunun için kendilerinden faydalanamadığımızı, bu yüzden hayâl kırıklığı içinde ümitsiz ve nihayet perişan bir duruma düştüğümüzü söylemektedir. Eğer milletin bu iki yâce unsuruna saygı göstermez ve onların görevlerini yerine getirmesinde her türlü kolaylığı sağlamazsak ilerlememize inanmanın pek safdillik olacağını belirten Kılıçzâde, ayrıca Bulgarların ilerlemelerinin sırnını soracak olursak; alacağımız cevabın "Kadınlar ve Mekâtib-i İbtidâiye Muallimleri" olacağını da sözlerine eklemektedir (15).

"Dünkü, Bugünkü, Yarınki Kadın" adlı kitabın önsözünde; üç sene evvel bir mecmûada (16): "Artık (saçı uzun, aklı kısa) gibi insanlığı anlayamamış bazı zavallıların söyledikleri sözlerden uzaklaşacağız.

(14) Celâl Nuri (İleri), Kadınlarımız, s. 206-212.

(15) Kılıçzâde Hakkı, İtkadât-ı Batılâya..., s. 83.

(16) "İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cem'iyeti Hayriyesinin mütevvic efkârı olan haftalık (Siyânet) Mecmûasında parça parça neşredilen (Meşhur Kadınlar) isimli kitabımın ilk sözünden." (Halil Hamid, Dünkü, Bugünkü, Yarınki Kadın, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1334 (1918), s. 3.)

O bîma'nâ ve garazkârâne söylenen sözleri sür'atle terke mecburuz; çünkü büyük Türk Milleti'nin ruhu kadın ve binaenaleyh onu yükseltecek de kadındır. Biz; bir an evvel kadınlarımızı düşünmez, onların terakki ve teâlilerine bütün mevcudiyetimizle çalışmazsak pek geride kalırız. Bundan emin olalım" dediğini hatırlatan Halil Hamid Bey, devamla şunları yazmaktadır: "Dünkü temennilerin bugün kısmen husûl bulunduğunu, kısmende bulmak üzere olduğunu görüyoruz. Bundan dolayı ne kadar sevinsek azdır. Artık bugünkü kadın dünkü kadın değildir. Ümidimiz fevkinde, Harb-ı Umûminin tevlid ettiği ihtiyâcât semeresi olarak kadınlar hürriyet ve terakki yolunda kuvvetli ve büyük adımlar atmışlardır. Hatta diyebilirim ki, başka millet kadınlarının uzun seneler uğraşarak, elde ettikleri hakların birçoğunu kadınlarımız son zamanlarda bizden almışlardır.

"Büyük Türk kadını önüne açılan bu yeni yolda dikkatle ve yarılmadan yürüyecek olursa bütün esâret zincirlerini kırarak istediği mevkiye çıkacak, milleti de o mevkiye çıkaracaktır. Hiç şüphe edilmez ki, bize herşeyi yapabilmek kabiliyetini ancak kadınlarımız verebilir. Hakiki yükselen milletlerin erkeklerini mutlaka ellerinden kadınları tutarak kaldırmıştır. Çünkü bizi kendileri gibi yetiştiren, bize hâkim olan kadınlardır." (17)

Dünkü kadının, her tarafta tam bir esâret içinde olduğunu, İslâmiyet'den önce Araplarda erkeğin istediği kadar kadın alabildiğini, nikâh ve boşanmanın bir kelimededen ibâret olduğunu belirten Halil Hamid Bey; İslâmiyet'in zuhuru ile çok evliliğin "sevdiğiniz kadını alınız, dört alınız. Eğer zulüm edecekseniz, birini alınız" kaidesine bağlandığını ve Peygamber Efendimizin, Veda Haccı sırasında Müslümanlara ve tüm insanlığa; "En ziyade kadınlara hürmet ediniz, dullara, yetimlere yardım ediniz." şeklinde nasihatta bulunduğunu yazmaktadır (18).

Yazar, kitabının diğer sayfalarında da bugünkü kadından bahsetmekte ve 19. yüzyılda hâkimiyet-i âmme peşinden koşan demokralar gibi insanîyet ve adâlet namına kadınların çalınmış haklarını isteyen cesur feministlerin görüldüğü belirtmektedir. Halil Hamid Bey, kadın hakları savunucularından bir kısmının kadın ve erkek arasında tam eşitliğin bulunmasını, kadınlar için seçme ve seçilme hakkının tanınmasını ve siyasi memuriyetlerde görev almalarını istediklerini, bir kısmının da, kadınların erkekler gibi dışarda çalışmalarını, aynı mekteplere kabul olunmalarını, siyasetten başka her san'atla meşgul olmalarını talep ettiklerini vurgulamaktadır. 19. asırda kadınlık için temel atıldığını, yirminci asırda bunun üzerinde çalışıldığını, bu iki yüzyılda da "kadın asrı" olduğunu söyleyen yazar: Bütün dünya için büyük bir bela olan umûmî harbin bir taraftanda kadınlara pek çok hak ve hürriyet getirdiğini, bizim memleketimiz de bile nihayet meslek kapılarının birçoğunun kadınlar için de açık tutulması gerektiğinin herkes tarafından tasdik edildiğini yazmaktadır. Hamid Bey, muhterem edibemiz Nukiye Hanım'ın daha 1328 (1912) senesinde dârülfünûn konferans salonunda söylediği

(17) Halil Hamid, Dünkü, Bugünkü, Yarınki Kadın, s. 3-4.

(18) Halil Hamid, Dünkü, Bugünkü, Yarınki Kadın, s. 11-13

sözlerin bugün hepimizin rehberi olduğunu ifade ettikten sonra, Nukiye Hanım'ın konuşmasının küçük bir özeti vermektedir: "İstikbâlimizi temine, namus ve şerefimizi iâdeye, dinimizi idâmeye muvaffak olmak için kadın ve erkek müttehiden azm ile çalışsak, düşmanlarımızın her arzusunun akın kalacağı tarih bize gösteriyor."(19)

Yarıncı kadının bugünkünden daha pek çok ileri gitmiş olacağında şüphemiz yoktur. Yarıncı kadını çok bilgü bir insan gibi hak ve hürriyetine sahip bulabilmek için bugünden üç mühim yoldan (çocuk yetiştirmek, mektepler, cem'iyetler) birden dik-katle gitmek lâzım geldiğini zannediyorum diyen Halil Hamid Bey; bu üç önemli yoldan ilk ikisi hakkında açıklayıcı bilgiler verdikten sonra, cemiyetlerle ilgili olarak da şunları yazmaktadır:

"Kadınları ilerletecek, kadınlara çalınmış haklarını verdirecek en büyük kuvvet (Cem'iyetler)dir. Kadınlar, aşılması gayr-ı mümkün zannedilen bütün kara duvarları cem'iyetlerle aşabilir ve devrilmesi müşkil görünen bütün engelleri yine cem'iyetler sayesinde devirebilir. Bugünkü kadın için çalışan, cem'iyetlerimiz azdır. Temin-i maksada kâfi değildir. Sayısını çoğaltmak lâzım gelir. Kadınlığın, milletin, vatanın, insanlığın terakki ve teâlisini isteyen her kadın bir değil birkaç cem'iyete a'zâ olmalı ve durup dinlenmeden çalışmalıdır. Artık durmak zamanı değil, çalışmak zamandır. Yarıncı kadınlardır, onda şüphe yok." (20)

Öndokuzuncu asır maddeciliğini memleketimize nakletmeğe çalışan ve materyalizmi yaymak hususundaki gayretlerinde yalnız olmayan (21) Baha Tevfik'e göre; Türkler göçebelikten kurtulamıyacakları ve bu sebeple iktisadi hayatları düzelmeyeceği için evlenmemelidirler, evlenirlerse felâkettir. Çünkü, "Bizde âile hayatı yoktur, âile hayatı teşekkül edemez. Erkeklerle kadınlar arasında tesettür (örtünme) namı altındaki ayrılık bir Çin Seddi dehişet ve kuvvetiyle dururken ne medeniyet ne terakki, ne ahlâk ne de bahtıyarlık bütün erkek ve kadınlar için birer mânâsız tâbirden ibâret kalacaktır." Başımıza gelen bütün felâketlerin sebebini tesettürde gören Baha Tevfik'in istediği şey, âile ocağının "çeşitli ve muhtelif dostlarla" dolup taşmasıdır (22).

Rıza Tevfik, İçtihad mecmûasında neşredilen "Musâhabe-i İçtihad (Kadın Meselesi Etrafında)" adlı makalesinde, İslâmiyet'in kadını her türlü hak ve hukuktan yararlandırdığını, her işte kadın ve erkeği eşit gördüğünü, çok evliliğin de dinî olmaktan çok sosyal bir zorunluluk olduğunu ve bunun daha sonra âdet haline geldiğini yazmak-

(19) Halil Hamid, Dünkü, Bugünkü, Yarınki Kadın, s. 14-17

(20) Halil Hamid, Dünkü, Bugünkü, Yarınki Kadın, s. 22-27.

(21) "Türk fikir dünyasında materyalizmi sistemli ve şuurlu bir şekilde savunan fikir adamlarımız: Baha Tevfik, Suphi Edhem, Memduh Süleyman, Doktor Edhem Necdet, Celâl Nuri ve Abdullah Cevdet'dir." (Yard. Doç. Dr. Mehmet Akgün, Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988 s. 235-414.)

(22) Prof. Dr. S. Hayri Bolay, Türkiye'de Ruhcu ve Maddecî Görüşün Mücadelesi, Akçağ Yayınları, Ankara, (tarihsiz), s. 109.

tadır. Yazar, İslâm dininin kadını her türlü hak ve hukuktan mahrum etmemesine rağmen, bugün bütün Osmanlı memleketlerinde Müslüman kadınların hayatı, bir medenî adamı ümitsizliğe düşürecek ve bir hamiyetli ve akıllı Müslümanı dühun edecek derecede fenâdır, sefildir dedikten sonra, sözlerine şu şekilde devam etmektedir: "Memleketimizi muhâfaza edebilmek, milletimizi sefâlet-i maddiye ve maneviyeden kurtarabilmekle olur. Bunun içinde bir terbiye-i muhsusa lâzımdır. İnsanın ilk muhiti ana kucığıdır, sonra âile ocağıdır; ondan sonra cem'iyettir. O halde âilemizin nısfını teşkil eden kadınlarımız, bu terbiyeden mahrum kalırsa, bizim maddî ve ma'nevî muhitimiz değişmemiş olur. Biz bu hâl ile diğer milletlere rekabet edemeyiz. Kendimizi kurtaramayız. Vücut-ı milletin yarısı meflûc kalır." (23)

"Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim" adlı eserinde Celâl Nuri: "Devlet teşkilâtı millet teşkilâtına, millet teşkilâtı âile teşkilâtına, âilenin resâneti ve metâneti ferdin ve kadının içtimâî ve iktisâdî kudretine istinâd eder. Binaenaleyh: Devletin takviyesi, milletin; milletin takviyesi, âilenin; âilenin takviyesi, ferdin ve kadının takviyesine menûl ve mütevakıftır. Ferdi, kadını, âilesi, milleti müterakki olan devletde tabiatıyla müterakkidir" dedikten sonra, kadın, kadınlığı hususiyeti dairesinde yükselir ve çalışırsa bundan şu iki neticenin çıkacağını belirtmektedir:

"1- Milletin ikinci nısfı yükselmekle bittab' bütün milletin de seviyesi terfi' edecektir;

"2- Şimdi milletin boş gezen yarısı veyahut ondan biraz ziyâdesi mehmâemken âlem-i mesâîyeye dahil olacağından istihsâlâtımız artacaktır."(24)

Mehmet Hadi Bey'de "Mehtap" mecmûasına yazdığı "İzhâr-ı Efkâr" isimli makalesinde kadınlardan ve kadınlara önem vermeyen milletlerin hakiki millet vasfına sahip olamayacağından bahsederken diyor ki:

"Kadınları karanlıkta yaşatan milletler ziyâli bir hayata ilân-ı isyan etmişlerdir. Kadınları mahkûm-ı zallâm eden bir hey'et-i içtimâîye kendi mahkûmiyet-i ebediyesini kendi eliyle imzalamıştır. Cins-i lâüfe ihurâmı olmayan bir millet mahâfil-i medeniyede mazhar-ı taltif ve şâyân-ı ihtirâm olamaz. Bir cem'iyetin endâm-ı mevcudiyetinin nısfını teşkil eden kadınlar isbât-ı hayat etmedikçe o cem'iyetin bir gözü kör, bir kulağı sağır, bir bacağı kötürümdür. Binaenaleyh o millet tam endâm değil naks-ül ecsâmdır. Kadınlarla ihtilât etmek insana edep ve nezâket öğretir. Kadınlar edep ve nezâket mülhemeleridir. Binaenaleyh kadın bulunan meclisler terbiye ve nezâket mektepleridir. Kadınları esir olan bir milletten mahâsin istikrâh eder. Müstekrâh-ı mahâsin olan bir millete yazık!..." (25).

(23) Rıza Tevfik, "Musâhabe-i İçtihad (Kadın Meselesi Etrafında)" , İçtihad, No: 94, 20 Şubat 1329 (1913), s. 2097-2101.

(24) Celâl Nuri (İleri), Harpten Sonra Türkleri Yükseltelim, Matbaa-ı Orhaniye, İstanbul, 1917, s. 37,44

(25) Mehmed Hadi, "İzhar-ı Efkâr", Mehtap, No: 3, 25 Temmuz 1327 (1911), s.22

Yine "Mehtap" dergisinde Fahreddin imzası ile yayınlanan "Hukuk-ı Nisvân" başlıklı makalede, aşağıdaki düşüncelere yer verilmektedir:

"Erkekler nasıl bir hakk-ı kelâma mâliksele o narin ve masum kadınlar da bir hakk-ı kelâma, hakk-ı hürriyete mâliktirler ki, bu bütün âlem-i medeniyet, âlem-i insaniyetce kabul olunmuş bir hakikat, tasdik edilmiş bir metod, bir kanundur! Ünlü bir İngiliz bilgininin dediği gibi: Kadınlar bir memleketin nûru, ziyâsı, hava-yı nesimesidirler. Ziyâsız, nûrsuz, havasız bir memlekette insanlar nasıl yaşayamazlarsa, erkekler de mutlak kadınlarla beraber yaşamaya mecburdurlar. Her kadın bir erkeğe, her erkek de bir kadına muhtaçtır. Kadın: Tarz-ı hayatı, usûl-ı muâşeretü erkekten tahsil edecek, erkeksen: Nezâketi, edeb-i terbiyeyi kadından ve o kadınla teşkil ettiği (hukukî bir âile hayatı) ndan görecektir ve öğrenecektir."(26)

Nazmi Münib, Mehtap'da yer alan bir yazısında: Bugün herşeyden evvel kadınlarımızın sosyal hayattaki yerini düşünmeliyiz. Bu ilerleme aşısında onların nûrlu zekâlarından, derin fikirlerinden faydalanmak çarelerini aramalıyız. Hepimiz itiraf etmeliyiz ki, kadınlarımızın Türk toplum hayatındaki yeri pek düşük bir seviyededir... Biz onları bu kötü durumdan ufak bir teşvik, az bir yardımla niçin kurtarmıyalım. Bugün Avrupa'da kadınlar senelerden beri süren mücadelelerini zaferle neticelendirdiler ve bu düelloda galip gelerek, hak ve hürriyetlerini elde ettiler. Niçin bizde kadınlarımızı bu mertebeye ulaştırmıyalım? derken, Türk kadınının, Türk erkeği ile eşit haklara sahip olmasını ve Avrupa kadınının ulaşmış olduğu seviyeye yükselmesini arzu etmektedir (27).

Âfî gazetesinde yayınlanan "Kadınlarımızın Vezâif-i Sıhhiyeye Teşriki" adlı makalesinde Kâmuran Sırrı: Bilhassa, eczacılık, doktorluk, dişçilik gibi meslek ve san'atlarda kadının doğuştan sahip bulunduğu sabır, şefkat, özen ve nezâket gibi meziyetlerinden faydalanmamanın büyük bir kayıp olduğunu belirtmekte ve Türk kadınının sağlık hizmetlerinde görev almalarının sağlanmasını istemektedir (28).

Abdullah Cevdet 'de, İçtihad, mecmûasında yer alan "Amelî ve Fikrî Hayatta Yarının Türk Kadını" adlı makalesinde; Doğuyu Batının gerisinde bırakan en mühim sebeplerden biri de Doğuda kadının durumudur dedikten sonra, bundan onaltı sene evvel yine İçtihad'da, "Kadınlarda Gaye-i Hayat" isimli bir başka makale neşrettiğini ve orada aşağı yukarı şu fikirleri ileri sürdüğünü söylemektedir:

"Âilede, binnetice cem'iyette kadının rolü, o derece büyüktür ki, kadınların içtimâî mevkü ve nukadderâu, mensup oldukları kavimlerin ve hükümetlerinin içtimâî mevkî ve mukadderâtlarını tayin etmek için bir mi'yâr-ı sahîh olarak alınabilirler.

(26) Fahreddin, "Hukuk-ı Nisvân", Mehtap, No: 4, 1 Ağustos 1327 (1911), s. 31-33

(27) Nazmi Münib, "İçtimâiyât", Mehtap, No: 7, 22 Ağustos 1327 (1911) s. 78-80.

(28) Kâmuran Sırrı, "Kadınlarımızın Vezâif-i Sıhhiyeye Teşriki", Âfî, No: 371, 18 Kânûnüsânî 1335 (18 Ocak 1919)

Kadınlar ne cebir bahislerini ne teleskopu ihtirâ' etmiş değildirlcr. Fakat kadınlar bunların cümlesinden daha büyük bir şey ibdâ' ederler: Dünyada en büyük, en yüksek eser, onların dizleri üzerinde vücuda gclir: Afif ve faziletmend bir kadın, afif ve faziletmend bir erkek. Eğer genç kız iyi yetiştirilmiş ise kendisine benzeyecek evlâdlar yetiştirir. Bu eser ise, cihânın en büyük şaheseri olur."

Abdullah Cevdet, onaltı sene önce "Kadınlarda Gaye-i Hayat" makalesinde yaklaşık olarak bunları söylediğini ve aynen şu saurları ilâve ettiğini yazmaktadır: "Bir kadından bilhassa şu dört haslet beklenir:

- 1- Yüreğinde faziletin yer tutması.
- 2- Nâşiyesinde edep ve tevâzunun parlaması.
- 3- Dudaklarında hilm ve şefkatın, gözlerinde basiret ve ferâsetin mütebessim olması.
- 4- Ellerini iş meşgul etmesi."

Yazar, bugün özellikle bu sonuncu mizac üzerinde durmamız gerektiğini belirttikten sonra, kadının sadece eviyle, çocuklarıyla ilgilendiği ve evin çiçeği, melikesi olarak kaldığı günlerin, âile için özlemi duyulan günler olduğunu, fakat gittikçe şiddetlenen hayat mücadelesinin kadınları da erkeklerle beraber mücadeleye girişmeğe mecbur ettiğini ifade etmektedir. Kadının bütün varlığını hanesine, çocuklarına hasredebilmesi, hane dışındaki faaliyetleri erkeğe bırakması mümkün olsaydı, muhakkak daha hayırlı olurdu diyen Abdullah Cevdet, bu yoldaki temennilerin isâbet ve kuvveti ne olursa olsun bugün kadının, geçim kavgası için hemen hemen erkek kadar gayret göstermesi gerektiğini yazmaktadır.

Abdullah Cevdet "Yirminci Asrın Fecrinde" ünvanlı kitabın yazarı ve kendisinin ilk mürşidi olan Doktor "Büchner" in kadına ayırdığı bir araştırmasında bu yeni âlemi nasıl tasvir ettiğini dile getirmektedir:

"Kadının hürriyet ve istiklâlîne muâriz olanlara en mülzem cevap olarak Şimalî Amerika'yı gösterebiliriz. Orada kadına hürmet son derecededir. Kadınlar orada taleplerinin ve iddîalarının büyük bir kısmını elde etmiştir. Mebûsan Meclisine a'zâ intihâb eder ve kendileri de millet meclisine a'zâ intihâb olunabilirler. Bunların nazır dahi olabilecekleri şüphesizdir."

Hemşirelerimiz ve kızlarımız olan ve yarınki Türk neslinin anaları, mürebbiyeleri, muallimeleri olacak olan Hanımefendiler emin olunabilirler ki, en tabîi ve kudsî vazifeleri ana olmaktır. Hür ve müstakill olmaktır diyen yazar, 10 Haziran 1915 tarihinde (Biçki Yurdu)nun ziyaret defterine de şu satırları yazmıştır:

"Kadınlarımız erkeklerimizle bir kademe-i hukuk üzerinde bulunacak kadar hür ve müstakill olmadıkça hür ve müstakill milletler arasında mevki'miz olmayacaktır. Hakiki hürriyet ve istiklâl, ikusadî hürriyet ve istiklâl ile beslenir. Bu itibârla bizde şimdiye kadar kadın mevcudiyet-i hakikiye ile mevcut olmamıştır; bu nokta-ı nazardandır ki,

Şark ile Garp arasındaki fark birinin kadınsız diğersinin kadınlı cem'iyet olmasıdır demek fâcî bir doğrulukla doğrudur. Türk kadınına, talihsiz Müslüman kadınına bir istiklâl adımı atıran bu müessesese bir ma'bedtir."

Yarının Türk kadınının pratik ve fikrî hasletlerle donanması gerektiğini söyleyen Abdullah Cevdet, büyük adamları, büyük adam yapanların büyük analar olduğunu yazmaktadır (29).

e) Türkçüler, Garpcılar ve İslâmcıların Programlarında Kadın ve Kadın Meselesi:

Türkçüler için bir kadın meselesi yoktu. Bu bahisteki sessizlikleriyle, onlar, Türk Kadınının medenî haklara sahip olmasını isteyen Garpcılara karşı İslâmcıların haykırışlarını tervec eder görünüyorlardı (30).

Türkçüler için kadın meselesi olup olmadığı araştırılması gereken bir başka konudur. Fakat "Türkçülük" fikrinin önde gelen simalarından ve bu fikrin en büyük savunucularından biri olan Ziya Gökalp kadın ve âile üzerinde durmuştur:

Ziya Gökalp'a göre kadınlarımız, annemiz, kardeşimiz veya sevgilimizdir. Her haliyle onlar bizim en değerli varlıklarımızdır. Bunların şeriat gözünde hâkir olması mümkün değildir. Olsa olsa öyle söyleyen müfessirin sözünde bir yanlışlık vardır. "Âile" isimli şiirinde yer alan bu düşüncelerine ilâveten Gökalp; âilenin devletin temeli olduğunu, kadınsız da olamayacağını belirtir. Âilenin sağlam temellere oturabilmesi için üç şeyde eşitlik sağlanmalıdır, bunlar, nikâhta, boşanmada, mirasta eşitliktir. Ziya Gökalp'a göre kadının cemiyet içinde değerinin yükselebilmesi için ev dışında, iş hayatında da çalışması gerekir. Bazılarının, birçok sebep ileri sürerek bu fikre karşı çıkabileceklerini belirten Gökalp, şöyle der: Tamam çalışmasın, kadının bütün ihtiyaçlarını koca temin eder diyelim, ama ya koca ölürse ne olur?..

Bu adam ölmez mi, o halde nasıl

Dersiniz: "kazanma, iste muttasıl"?

Görürken ortada, işte binlerce

Kocasız kadınlar çeker işkence.

Ziya Gökalp'a göre kadınların meslek sahibi olmalarına karşı çıkmak, "Ya koca bul ya aç kal" demekle birdir. Kadına "aklı eksik" diyorlar. O çalışarak artırmak isteyen ne için karşı çıkıyorlar, diye soran Gökalp: Kadınların çalışmasını ve meslek sahibi olmasını istemektedir (31).

(29) Abdullah Cevdet, "Amelî ve Fikrî Hayatta Yarının Türk Kadını", İctihâd, No: 184, 15 Temmuz 1925, s. 3653-3656.

(30) Peyami Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 24.

(31) Abdullah Tüylü, "Tanzimattan Cumhuriyet'e Türk Şiirinde Kadın ve Âile Meselesi", Türk Yurdu: VIII/2 (Mart-1987), s. 59.

Ziya Gökalp, şiir, makale ve konferansları ile: Evlenme, boşanma ve miras işlerinde, kadın erkek eşitliğinin tanınmasını müdâfaa ediyordu. Onun olgun fikirlerinin tesiriyle, 1911 Türk-İtalyan Savaşı'ndan itibaren süregelen savaşlarda Türk erkekleri çok kayıp verdiklerinden, dul kalan kadınların ve yetim kızların haklarının erkeklere eşit olması yolunda ilk defa bir Hukukçular Komisyonu'nun hazırladığı taslağı hükümet, 1917 de bir "Âile Hukuk kararname"si" adıyla çıkardı. Ziya Gökalp, 1918 Haziranında İstanbul'da basılan "Yeni Hayat" adlı şiirler kitabındaki "Âile" manzumesinde, şöyle diyordu:

"Âiledir bu milletin, bu devletin esası,
Kadın tamam olmadıkça, eksik kalır bu hayât,
Âilenin adl'e uygun olmak için binası,
Nikâh, talâk, mirâs; bu üç işte gerek müsâvât

Bir kız, irs'te yarım-erkek, izdivaçta dörttebir,
Bulundukça ne âile, ne memleket yükselir."

Osmanlı toplumunda, kadının meslek sahibi olması ve memurluk yapması da (öğretmenlik, ebelik ve hemşirelik dışında) yasaktı. Bu yüzden, oğlu yaşamayan ve üç kız babası olan Ziya Gökalp, kendi kızlarının da mağdur olacaklarını hesaba katıyor; cemiyetin bu uğurdaki noksanlıklarını görüyordu. Nitekim O, 31 Ocak 1918 de İstanbul'da neşredilen "Meslek Kadını" adlı şiirinde, bencil erkeklere çatarak şöyle diyor-
dur:

Kadın çalışmazsa, fikri yükselmez,
Tabû o zaman size denk gelmez;

Kadın yükselmezse, alçalır vatan,
Samîmî olmaz onsuz, bir irfân (32).

Garpcılar programlarında mevcut, prensipler arasında, kadınlarımızın asrî bir görünüme kavuşturulması, görücülük usûlü ile evlenmenin kaldırılarak tek evlilik yapılması ve kadınlarımızın, her türlü eğitimden nasibini alması gibi görüşlere de yer vererek, bu arzularının gerçekleşmesi için oldukça büyük bir fikir mücadelesine girişmişlerdir.

Nitekim, Batı taraftarı aydınlardan Celâl Nuri "Kadınlarımız" adlı kitabında, "Poligaminin, görücülüğün, kolay boşanmanın, erkekten kaçmanın şiddetle aleyhindedir. Halifenin taaddüdü zevcatı menetmeye selâhiyetli olduğunu iddiâ ve mecbur olduğunu imâ eder. Çünkü fâiz Kur'ân'da haram olduğu halde Halife Hazretleri yüzde dokuz kadar fâizi câiz görmüş, buna dair murâbaha nizamnamesi kabul edilip devlet resmen fâiz alıp vermekte bulunmuş ve bütün bu muamelâta Halifenin imzaları bulunmuştur. Kur'ân 'ın açık yasağına karşı duran Halife, elbette Kur'ân'ın men'edercesine tekrîh ettiği

(32) Doç. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, Türk İnkulâp Tarihi (Millî Mücadele ve Atatürk İnkulâpları), Eruzum , 1982, s. 99-100.

taaddüdü zevcat aleyhine de bir kanun yapabilir." (33) Sadece Celâl Nuri'nin değil, tüm Batı taraftarı aydınların duygu ve düşüncelerine ilhâm kaynağı olan "Garpcıların Programı"nda kadın ve kadın hakları ile ilgili olarak şu prensiplerle yer verilmiştir:

"Padişahın bir tek zevcesi olacak, cariye istifâş etmeye hakkı olmayacaktır.

"Kadınlar diledikleri tarzda giyinecekler, yalnız isrâf etmeyeceklerdir. Polisler, sof-talar ve arabacı makulesi kimselerle külhanbeyler kadınların giyinmelerine kat'iyen müdâhale edemeyeceklerdir. Şeyhülislâm efendiler de çarşafırlara dair beyânnâmeler imlâ ve imza etmeyeceklerdir. Polisler kadınların işine, ancak ve ancak münâsebetsiz ve âdab-ı umûmiyeye muhil ahvâlde müdâhale ve bu vazifelerini büyük bir nezâketle ifâ edeceklerdir. Kadınlar vatanın en büyük velinimetli sayılarak kendilerine erkekler tarafından o yolda hürmət ve riâyet gösterilecektir.

"Kadınlar ve genç kızlar, Müslüman Boşnak ve Çerkezler de olduğu gibi, erkekten kaçmayacaklardır. Her erkek gözüyle gördüğü, tetkik ettiği, beğendiği ve seçtiği kızla evlenecektir. Görücülük âdetine nihayet verilecektir.

"Kızlar için diğer mekteplerden başka bir de Tıbbiye Mektebi açılacaktır." (34)

"İslâmcılık" fikrinin savunucuları kadın ve kadın hakları konusunda çok farklı düşünmektedirler. Nitekim, İslâmcı şâir Mehmet Âkif Ersoy kadın hakları konusunda muhâfazakâr görüşler benimsiyordu. Âkif, kadının yuva dışında faaliyet göstermesine karşı çıkmakla beraber, onun âile içinde haklarını müdâfaa ediyordu. Yedi ciltlik Safahat'ta Şeriat'tan ilhâm alan fikirlerini açıklıyarak boşanmayı şiddetle kınıyor, çok evliliğe de ancak istisnâî hallerde cevaz veriyordu (35).

Ayrıca, Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin "Dinî ve İctimaî Makaleleri"nden nakledilerek "İslâmcıların programı"na alınan aşağıdaki ifadeler onların, bu husustaki düşüncelerini ortaya koymaktadır:

"Şeriatin emrettiği şeylerin hepsi faydalı, yasak ettiği, şeylerin hepsi zararlıdır. Şeriat kadınların kendilerine mahrem olan erkeklerden kaçmalarını emrediyor: "Saçları dahi dahil olduğu halde vücutlarını ziynetten arı bir şeyle, câlib-i şehvet olmayacak bir libasla örtmelidirler." Fakat bu tesettür, kadına hiçbir meşrû hakkını kaybettirmez. Kadın da erkek gibi malını istediği gibi tasarruf eder. Namus dairesinde gezmeğe gider, eğlenir. Kendi aralarında teşkil ettikleri cemiyetlere giderek konferans verebilir ve dinleyebilir. İpüdaî, rüşdî ve idadî derecesinde tahsil görebilir. (Fazlasına ev ve analık vazifeleri müsâid değildir). Şeyhülislâm Musa Kâzım diyor ki: "Biz kadınlar okumasın de-

(33) Peyami Safa, Türk İnkılâbına Bakışlar, s. 24

(34) Peyami Safa Türk İnkılâbına Bakışlar, s. 33

(35) Prof. Dr. Ercüment Kuran, "Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişmesi", Millî Kültür: I/6 (Haziran-1977), s. 31

mek istemiyoruz. Kadın izdivaçdan sonra arzu ederse vakit buldukça kendi hanesinde ufûmu âliyyeyi de tahsil edebilir. Şeriatimiz buna mâni olmaz, belki teşvik eder. Fatma Aliye Hanım hazretlerinin dediği gibi tesettüre riâyet şartıyla bizde de herhangi bir kadın ticaret edebilir." (36)

f) Türk Kadınının Hak ve Hürriyetlerine Kavuşması:

Osmanlı aydınları kitaplarında, çeşitli dergi ve gazetelerde yer alan makalelerinde, kadın ve kadın meselesini işleyerek, âdeta Türk Kadın haklarının savunucusu olmuşlardır. Onların bu husustaki düşüncelerini "Osmanlı aydınlarının kalemıyla Türk Kadını" başlığı altında vermeye çalıştık. Osmanlı fikir adamlarının bu haklı isteklerinden, başka, Mustafa Kemal Paşa'da yapmış olduğu çeşitli konuşmalarında, kadınlarımızın Türk toplum yapısındaki yeri ve önemi, kadınlarımızın sosyal hayat içindeki durumlarının ne olacağını ve kadının erkeklerin yararlandığı tüm haklardan faydalanması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Nitekim O, Batı Anadolu Gezisi sırasında, 31 Ocak 1923 tarihinde, İzmir halkına yaptığı bir konuşmasında demiştir ki:

"Her şey kadının eseridir. Kudret-i fâtura insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yekdiğerinin lâzımı ve melzumudur. ... Bizim hey'et-i içtimaîyemizin adem-i muvaffakiyetinin sebebi kadınlarımıza gösterdiğimiz tekâsül ve kusurdan neş'et etmektedir. Bir hey'et-i içtimaîyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğeri bir uzvu atâletde olursa o hey'et-i içtimaîye meflûçtur. Bizim hey'et-i içtimaîyemiz için ilim ve fen lâzım ise bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın iktisâb etmeleri lâzımdır. Malûmdur ki, her safhada olduğu gibi hayat-ı içtimaîye de dahi taksim-i vezâif vardır. Bu umûmî taksim-i vezâif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezâifi yapacakları gibi aynı zamanda hey'et-i içtimaîyenin refâhı, saâdeti için elzem olan mesâî-i umûmiyeye dahi dahil olacaklardır.

"Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucacı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti lâyıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levâzımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecât-ı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı içtimaîyede erkelerle beraber yürüyerek birbirinin muîn ve müzâhiri de olacaklardır."(37)

Mustafa Kemal Paşa, 21 Mart 1923 te Konya kadınlarına yapmış olduğu bir konuşmasında da, Milli Mücadele'de Türk kadınının fedakârlıklarından, dünyada hiç bir millet kadınının "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalışarak, milletimi zafere ulaştırdım." diyemeyeceğinden bahsettikten sonra, Türkiye halkının iki parçadan oluştu-

(36) Peyami Safa, Türk İnkulâbına Bakışlar, s. 36-38. "İslâmcıların bu Programında ayrıca çok evlilik ve boşanma gibi toplumu yakından ilgilendiren meselelere de yer verilmiştir." (Peyami Safa, Türk İnkulâbına Bakışlar, s. 38-39).

(37) Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri İzmir Yollarında, Matbuat Müdiriyet-i Umûmiyesi Neşriyatından: 21, İstihbarat Matbaası, Ankara, 1339, (1923), s. 73-75.

ğunu, kadın ve erkek diye iki kısma ayırdıklarını ve bir toplumun aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse ilerlemesine ve medenileşmesine imkân bulunmadığını söylemektedir (38).

Gazi Paşa Hazretleri, Kastamonu Gezisi sırasında, 30 Ağustos 1925 te yaptığı bir diğer konuşmasında da, çeşitli konulara temas ettikten sonra şunları söylemiştir: "Arkadaşlar, Türk Milleti çok büyük vak'alarla isbat ettiki, ilerlemeği ve yeniliği ister, inkılâpçı bir millettir. Son senelerden mukaddem de milletimiz teceddüit yolları üzerinde yürümeğe, içtimaî inkılâba teşebbüs etmemiş değildir. Fakat hakiki semereler görülemedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep, işe esasından, temelinden başlanmamış olmasındandır. Bu hususta açık söyleyeyim, bir hey'et-i içtimaîye, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını terakki ettirelim, diğerini müsamaha edelim de o kütlenin hey'et-i umûmiyesi mazhar-ı terakki edebilsin? Mümkün müdür ki, bir câmianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebsin? Şüphe yok, terakki adımları, dediğim gibi, iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve saha-ı terakki ve teceddütte birlikte kat-ı merâhil edilmek lâzımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur.

"Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir peştemal veya buna mûmâsil bir şey atarak yüzünü gözünü gizler. Ve yanından geçen erkeklerle karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın ma'nâ ve medlûlü nedir?"

"Efendiler, medenî bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, zahmetli vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lâzımdır." (39)

Türk kadınına her türlü hak ve hukukunun verilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanması hakkındaki tüm bu düşüncelerden başka, yeni seçim kanununun TBMM'nde görüşülmesi sırasında Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini teklif ettiğinden de bahsetmemiz yerinde olur inancındayım. Nitekim, bu konu ile ilgili olarak 4 Nisan 1923 tarihli **Vakit** gazetesinde şöyle bir haber yer almaktadır:

"Tunalı Hilmi Bey kadınlara hakk-ı intihâb verilmesini teklif etmiştir.

"Ankara, 3 Nisan -(Suret-i mahsusada gönderdiğimiz muhabirimizden)- Yeni intihâb kanununun Meclis'de müzâkeresi esnasında Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, bu münâsebetle kadınlara hakk-ı intihâb verilmesini teklif etmiş, bu teklif bilhassa ilmiyeye mensup mebuslar tarafından şiddetli bir münakaşayı mucip olmuştur." (40)

(38) Atatürk'ün Sözleri ve Demeçleri, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989 s. 151-157.

(39) Atatürk'ün Şahâde Devrinde Kastamonu ve İnebolu Gezileri, Derleyen: Mustafa Selim İmce, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 7, Ankara, 1975, s. 84-85

(40) Vakit, 4 Nisan 1339 (1923), No:1909. (TBMM'nde yeni seçim kanununun görüşülmesi ve Tunalı Hilmi Bey'in teklifi için bkz: TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre I, C. XXVIII, 3 nisan 1923, s. 22-351.

Gerek Osmanlı aydınlarının düşüncelerinde beliren Türk Kadın hakları savunuculuğu, gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarından sonra, Türk kadını eskiden sahip bulunduğu, fakat çeşitli medeniyetlerin olumsuz tesiriyle kaybetmiş olduğu tüm hak ve hürriyelerine kavuşacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ortaya atılan fikirler cumhuriyet devrinde gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra başardığı inkılâplar kadın haklarını bütünüyle kapsamaktadır. 1924 Mart'ında Hilâfetin kaldırılması Devletin lâik esaslara göre yeniden düzenlenmesini sağladı. 17 Şubat 1926 da Büyük Millet Meclisi İsviçre Medeni Kanunu'ndan aktarılmış olan Türk Medeni Kanunu'nu kabul etti. Böylece Türk kadını erkeğine eşit oldu ve en aşırı feministlerin istedikleri haklara kavuştu. Türk kadını, daha sonra, siyasi haklar da elde ederek, Anayasada yapılan çeşitli değişikliklerle, 1930 Şubat'ında Belediye Seçimlerinde oy kullanmak, 1934 Nisan'ında ise milletvekili seçmek ve seçilmek hakkını kazandı.